

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Інститут математики, економіки та механіки

М.В. Кириченко, Ю.О. Ніколаєв

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Методичний посібник

О д е с а
«Одеський національний
університет»
2012

УДК 338 (075.8)
ББК 65.05я73

Автори:

М.В. Кириченко, асистент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин ІМЕМ;

Ю.О. Ніколаєв, кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин ІМЕМ.

Рецензенти:

С.О. Якубовський, доктор економічних наук, професор, зав. кафедрою світового господарства і міжнародних економічних відносин ІМЕМ;

О.К. Яковлєв, кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин ІМЕМ.

Економічна теорія / [М.В. Кириченко, Ю.О. Ніколаєв]. – Одеса: «Одеський національний університет», 2012. – 60 с.

ISBN 978–617–689–016–4

Методичний посібник підготовлено для студентів неекономічних спеціальностей вищих навчальних закладів, які вивчають дисципліну «Економічна теорія». Посібник знайомить студентів з тим, як побудоване економічне життя сучасного суспільства, як діють в ньому окремі люди, підприємства, організації, які форми співробітництва встановлюються між ними.

УДК 338 (075.8)
ББК 65.05я73

Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту
математики, економіки та механіки
ОНУ імені І.І. Мечникова.
Протокол № 2 від 11.10.2011 р.

ISBN 978–617–689–016–4

© Кириченко М.В., Ніколаєв Ю.О., 2012
© Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2012

З М І С Т

Методичні вказівки за темою 1: Введення в економіку. Сутність, предмет і методи економічної теорії.	4
Методичні вказівки за темою 2: Власність. Ринок. Попит і пропозиція.	10
Методичні вказівки за темою 3: Монополія та конкуренція. Витрати виробництва.	18
Методичні вказівки за темою 4: Капітал: відмінність трактувань та функції.	24
Методичні вказівки за темою 5: Загальна характеристика макроекономічних показників.	28
Методичні вказівки за темою 6: Циклічність розвитку економіки. Фінансова та кредитно–банківська система країни.	35
Методичні вказівки за темою 7: Ціна в ринковій економіці. Ринок робочої сили. Інвестиції.	42
Методичні вказівки за темою 8: Світова економіка.	50

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 1: ВВЕДЕННЯ В ЕКОНОМІКУ. СУТНІСТЬ, ПРЕДМЕТ І МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

1.1. Сутність і функції економічної теорії. Потреби. Види потреб. Методи економічного дослідження

Економічна теорія – це наука про проблему оптимального вибору ресурсів і економічну поведінку людини. Це суспільна наука, яка вивчає поведінку людей і груп у виробництві, обміні і споживанні матеріальних благ з метою задоволення потреб при обмежених ресурсах.

Економічна теорія – це наука про найкращі способи комбінування рідкісних, обмежених ресурсів з метою задоволення необмежених потреб людини.

У загальній системі наук економічна теорія здійснює такі функції:

- Пізнавальна – економічна теорія повинна вивчати і пояснювати процеси і явища економічного життя суспільства;
- Практична – полягає у розробці принципів і методів національного господарювання, в науковому обґрунтуванні економічної стратегії здійснення реформ економічного життя;
- Прогнозно-прагматична – передбачає розробку і виявлення наукових прогнозів і перспектив суспільного розвитку.

Виробництво слугує для задоволення потреб.

Потреби – це нестача будь-чого необхідного для підтримки життєдіяльності окремої людини, соціальної групи або суспільства в цілому.

Розрізняють такі основні види потреб:

- Матеріальні;
- Духовні;
- Соціальні.

Методи економічного дослідження:

- Позитивістський;
- Нормативістський;
- Метод наукової абстракції.

Позитивістський – означає перехід від фактів до теорії.

Нормативістський – означає зворотний рух.

Метод наукової абстракції – це уявне відволікання від несуттєвих сторін, властивостей, явищ і відшукування в них головного, найбільш суттєвого, тобто, досліджується сутність явища. В результаті виводяться економічні категорії, які виступають як теоретичне відзеркалення реальних сторін економіки. Приклад: прибуток, ціна, гроші.

1.2. Основні питання, принципи та проблеми економічної теорії. Економічні ресурси

До основних питань, які вивчає економічна теорія, відносяться:

1. Що виробляти;
2. Як виробляти;
3. Для кого виробляти.

Принципами сучасної економічної теорії є інтеграція поглядів окремих економічних шкіл:

- Класичної;
- Неокласичної;
- Кейнсіанської;
- Монетаристської;
- Інституційно–соціологічної.

До основних проблем економічної теорії можна віднести наступні:

1. Проблема обмеженості економічних ресурсів;
2. Проблема економічного зростання.

Економічні ресурси – це сукупність різних елементів виробництва, які можуть бути використані в процесі створення матеріальних і духовних благ і послуг.

До основних видів економічних ресурсів відносяться:

- Праця;
- Капітал;
- Земля;
- Підприємницькі здібності.

1.3. Особливості економічних законів. Класифікація економічних законів. Економічні закони різних рівнів господарювання

Всі економічні явища і процеси розвиваються під впливом економічних законів.

Економічний закон – це найбільш суттєві, стійкі, постійно повторювані причинно–наслідкові зв'язки і взаємозалежності.

Економічні закони класифікують по групах:

– Специфічні – це закони розвитку конкретно–історичних форм господарювання. Приклад: Закони товарного виробництва.

– Загальні – це закони, властиві всім історичним епохам, вони пов'язують їх в єдиний історичний процес поступального розвитку. Приклад: Закон узвишся потреб, закон суспільного поділу праці.

1.4. Поняття «системи» і «економічної системи». Типи економічних систем

Відповідно до загальної теорії систем:

Система – це сукупність взаємопов'язаних елементів із заздалегідь зафіксованою властивістю.

Економічна система – являє собою сукупність економічних агентів, що діють відповідно з двома основними ознаками, якими характеризується економічна система:

1. Пануюча форма власності на засоби виробництва;
2. Панівний координаційний механізм, який з'єднує дію всіх економічних агентів.

Розрізняють такі основні типи економічних систем:

1. Традиційна економіка – в якій всі основні економічні проблеми вирішувалися тими способами і методами, які протягом століть передавалися з покоління в покоління. Панувала в наступних суспільно–економічних формаціях:

- а) первіснообщинний лад;
- б) рабовласницький;
- в) феодално–кріпосницький лад.

2. Ринкова економіка – в якій всі основні економічні проблеми вирішуються на ринку шляхом вільної взаємодії продавця і покупця.

3. Командна економіка – в якій всі економічні проблеми вирішуються методами, зазначеними командним центром (економіка колишнього СРСР).

4. Сучасна змішана економіка – в якій держава активно втручається у функціонування вільного ринку.

1.5. Поняття натурального і товарного господарства

Натуральне господарство – це такий спосіб організації господарської діяльності, при якому виробництво спрямоване безпосередньо на задоволення власних потреб виробника.

Основні риси:

1. Переважання ручної праці.
2. Замкнутість, тобто відсутність зв'язку з іншими господарськими одиницями.
3. Вироблений продукт не приймає форму товару та утворює фонд життєвих засобів для самого виробника.
4. Наявність прямих економічних зв'язків між виробництвом і споживанням.
5. Консерватизм – відносно постійні рівні виробництва.

Натуральне господарство – це історично перший тип організації діяльності людини. Основний недолік натурального господарства полягає в тому, що воно не дозволяє домогтися високої продуктивності праці. Розвиток факторів виробництва призвів до поглиблення суспільного розподілу праці.

Якщо натуральне господарство переважало протягом найтривалішої до-індустріальної стадії виробництва, то на індустріальній стадії панувати стала товарна форма організації господарства.

Товарне виробництво – це така форма організації суспільного виробництва, при якій економічні відносини між людьми проявляються через купівлю і продаж результатів їхньої праці на ринку.

Поділ праці – один з важливих аспектів товарного виробництва. Це спеціалізація виробника на виготовленні певного продукту.

Продукти праці стають товарами тоді, коли їх виробляють для обміну самостійні, економічно відокремлені виробники. Тільки обмін між власниками стає товаром. Продукт праці набуває форми товару, оскільки виробляється з метою обміну. Товарне господарство є відкритою системою.

1.6. Товар і його властивості

Товар – це економічне благо, зроблене для обміну з метою задоволення потреб людей. Продукт стає товаром не в силу природних властивостей; його роблять товаром суспільні властивості:

- Споживча вартість;
- Суспільна праця, втілена у товарі;
- Здатність обмінюватися на інші товари.

Розглядаючи властивості товарів, слід враховувати співвідношення категорій – цінність, вартість, корисність.

В економічній літературі по відношенню до благ формується поняття цінності, існує два аспекти:

1. Оцінення благ з точки зору їхньої корисності.

2. Оцінення благ з точки зору того, скільки коштів вартує їх виготовлення.

Цінність (вартість) – являє собою синтез результатів і витрат, де перші визначаються як єдність конкретної та абстрактної корисності, а другі як єдність конкретної й абстрактної праці.

Конкретна праця – це праця, що створює певну споживчу вартість.

Абстрактна праця – виступає як витрати праці в цілому, не залежить від її конкретної форми.

Вартістю може бути тільки річ, що являє собою споживчу вартість.

Продуктивність праці, під якою розуміють її ефективність, вимірюється кількістю споживчих вартостей, вироблених в одиницю часу, або величиною часу, витраченого на одиницю виробленої продукції.

Інтенсивність праці – це витрати праці в одиницю часу. Більш інтенсивна праця втілюється у більшу за величиною вартість протягом однієї одиниці часу.

Праця, яка не потребує підготовки і навчання, називається – простою працею.

Праця, для якої потрібно попереднє навчання, називається – складною працею.

Основні методологічні положення теорії граничної корисності:

1. Акцент в економічному аналізі був переміщений на кінцевий результат. Поняття граничної корисності означає, що виробничі ресурси отримують свою цінність від кінцевого продукту, а не

навпаки. Товар на ринку має характеризуватись певним набором корисних ефектів.

2. Людські потреби – суб'єктивна мотивація економічної поведінки індивідів.

3. Людина реалізує свої потреби в порядку зниження ступеня їх важливості.

Цінність кожного з благ залежить від двох чинників:

– Від важливості задоволення потреби;

– Від ступеню її насичення.

Якщо благо є в надлишку, то як би не була велика його сукупна корисність, – корисність останньої одиниці даного блага дорівнюватиме нулю.

Таким чином, в теорії граничної корисності цінність товарів виводиться з суб'єктивної оцінки їх корисності та рідкості.

1.7. Походження грошей. Сутність грошей. Функції грошей

Гроші можна визначити як особливий товар, що слугує загальним еквівалентом.

Гроші – це металеві і паперові знаки, які є мірою вартості при купівлі–продажу, виконують роль загального еквівалента, тобто, виражають вартість будь–яких товарів.

Функції грошей:

1) Гроші як міра вартості.

2) Гроші як засіб обігу.

3) Гроші як засіб накопичення та утворення скарбів.

4) Гроші як засіб платежу.

Світові гроші – еквівалент у світовій валюті, для здійснення світових операцій.

Золотий стандарт – це загальний еквівалент вартості, прирівняний до золота.

Грошовий обіг – це система, окремі елементи якої знаходяться в певному поєднанні.

Форми грошей:

1) Золоті гроші.

2) Паперові гроші – грошові знаки, що випускаються прямо або побічно державним казначейством для бюджетних потреб.

3) Кредитні гроші.

4) Депозитні гроші – ґрунтуються на банківських вкладах.

Гроші класифікуються як повноцінні (історична форма грошей) і неповноцінні (сучасна форма грошей). Повноцінні – дорогоцінний метал, з якого ці гроші виготовлялись, мав ту ж вартість, що і їх номінал. Всі сучасні гроші є неповноцінними (паперовими, кредитними, депозитними) грошима.

Організація грошового обігу передбачає певну структуру грошової маси. Структура грошової маси – це співвідношення між обсягом готівкових та безготівкових коштів, які обслуговують господарський оборот, що пов'язане зі ступенем та характеристикою їх ліквідності.

Ліквідність – це:

1) здатність грошей обмінюватися на товари і послуги та навпаки;

2) здатність боргового зобов'язання бути перетвореним в готівкові гроші;

Грошові агрегати – це частини грошової маси, які об'єднують певні види грошей та грошових активів, що відрізняються один від одного ступенем ліквідності.

M0 – включає в себе обсяг готівки в обігу.

M1 – включає в себе обсяг готівки і чеків, вкладів до запитання, поточних ощадних рахунків.

M2 – включає в себе M1 і середньострокові вклади, невеликі вклади.

M3 – включає в себе M2 і довгострокові вклади.

L – включає в себе всі попередні грошові агрегати + цінні папери, векселі.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 2: ВЛАСНІСТЬ. РИНОК. ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ

2.1. Поняття економічної та юридичної категорії «власність».

Основні типи та форми власності

Власність – це відношення між людьми з приводу речі, визначення будь-якого майна, або відображення факту приналежності будь-якого майна суб'єкту власності.

Суб'єкт власності – активна сторона відносин власності.

Об'єкт власності – це пасивна сторона відносин власності, у вигляді предметів природи, інформації, інтелекту; він повністю або в якійсь мірі належить суб'єкту.

Присвоєння – це термін, який відбиває економічний зв'язок між людьми, що встановлює їхнє ставлення до речей як до своїх.

Суб'єкти власності:

- Індивід;
- Група;
- Суспільство;
- Держава;
- Народ.

Види зв'язків між суб'єктом і об'єктом: володіння, користування, розпорядження.

Ці категорії можуть бути як юридичними, так і економічними. З юридичної точки зору, власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. Ці права закріплені законодавчою владою, а суб'єктами права власності можуть виступати фізичні, юридичні особи, держава.

Володіння – це фізичне володіння річчю.

Користування – застосування об'єкта власності відповідно до його призначення, і на розсуд та за бажанням користувача.

Розпорядження – це вищий спосіб реалізації відносин між об'єктом і суб'єктом власності.

Основні елементи прав володіння:

- Право володіння;
- Право користування;
- Право управління;
- Право на дохід;
- Право суверенності (передавати владу над власністю);
- Право на безпеку;
- Право на передачу спадщини;
- Право на безстроковість володіння;
- Право на залишковий характер;
- Право на заборону шкідливого використання речі.

Форма власності – це вид власності, що характеризується у відповідності з ознакою суб'єкта власності. Існує:

Державна власність – є збірним поняттям і характеризує форму власності, що належить всьому народу;

Приватна власність – власність, в межах якої суб'єкт власності персоналізується як фізична особа;

Колективна власність – носить колективно–груповий характер привласнення засобів і результатів виробництва. Являє собою співтовариство або колектив власності.

2.2. Поняття «ринок». Умови формування ринку. Види ринку. Функції ринку. Структура ринку. Переваги та недоліки ринку

Ринок – це сфера обміну, організована за законами товарного виробництва та відносин, сфера обміну між собою виробників і споживачів продукції в межах країни і за її межами.

Об'єктами ринку є: товари, гроші, послуги, чинники виробництва (земля, праця, капітал).

Суб'єктами ринку є: продавці і покупці. Продавцем виступає держава.

Функції ринку:

1) Регулююча – це регулювання співвідношення попиту та пропозиції, які впливають на ціну; вона дозволяє давати відповідь на питання: що? як? і для кого виробляти?– Тобто, дозволяє зробити вибір: яким саме способом спожити той чи інший товар або ресурс.

2) Ціноутворююча – реалізується в точці співпадіння попиту та пропозиції, а також завдяки дії сил конкуренції, в результаті чого складаються ціни на товари та послуги, які регулюють зміни у виробництві і потребах.

3) Стимулююча – за допомогою цін, ринок стимулює освоєння досягнень науково–технічного прогресу, підвищення якості, розширення асортименту товарів і послуг.

4) Промислова – за допомогою ринку одержувані суб'єктами ринку доходи, а також фактори виробництва, якими вони володіють, перерозподіляються між собою.

5) Інформаційна – ринок являє собою багате джерело інформації для господарюючих суб'єктів про якість тих товарів і послуг, які поставляються на ринок.

6) Посередницька – ринок дозволяє відокремленим виробникам в умовах глибокого суспільного поділу праці обмінюватися результатом своїх дій, а продавцю надається можливість вибирати відповідного покупця.

7) Сануюча – ринок очищує суспільне виробництво від економічно слабких господарських одиниць, і разом з тим, заохочує розвиток найбільш ефективних.

Умови існування ринку:

- 1) економічна свобода суб'єктів;
- 2) вільні ринкові ціни;
- 3) конкуренція;
- 4) стійка грошова і фінансова система;
- 5) стабільна політична обстановка.

Структура ринку – це внутрішня будова, розташування окремих елементів ринку (виробники, споживачі, посередники).

У ринковій структурі виділяють наступні види ринків:

1) Ринки товарів і послуг – включає ринки послуг, товарів, житлової нерухомості.

2) Ринки факторів виробництва, до складу яких входять ринки: знарядь праці, сировини і матеріалів, енергетичних ресурсів, промислової нерухомості.

3) Фінансовий ринок – включає ринки цінних паперів, капіталу, кредитів, інвестицій.

4) Ринки інтелектуального продукту, де в якості об'єктів купівлі–продажу виступають інновації, винаходи, інформаційні послуги, твори літератури і мистецтва.

5) Ринки робочої сили – ринок трудових ресурсів.

Сегментація ринку – це поділ споживачів певного товару на окремі групи, що пред'являють до товару неоднакові вимоги.

Інфраструктура ринку – це сукупність інститутів, систем, служб, підприємств, організацій, що обслуговують ринок і виконують функції із забезпечення нормального режиму його функціонування.

Основні елементи інфраструктури ринку: біржі, аукціони, ярмарки, банки, центри зайнятості, податкова система, система страхування, рекламні агентства, митна система, профспілки.

Основні функції інфраструктури ринку:

1) Полегшення учасникам ринкових відносин реалізації їх інтересів, економія засобів і зниження витрат у ході проведення різних економічних операцій.

2) Підвищення ефективності та оперативності роботи учасників ринкових відносин на основі спеціалізації.

3) Організаційне оформлення ринкових відносин.

4) Полегшення юридичного та економічного контролю, державного та громадського регулювання господарської діяльності.

Переваги та недоліки ринку:

Переваги: Конкурентний ринок виконує розподільчу і стимулюючу функцію. Він сприяє ефективному розподілу ресурсів, направляє їх у виробництво тих товарів і послуг, яких суспільство найбільше потребує. Він стимулює розробку і впровадження найбільш ефективних технологій виробництва, забезпечуючи суспільство необхідними товарами, створеними в найбільшій кількості, з наявних ресурсів. Тим самим стихійно забезпечується максимально можлива економічна ефективність.

Конкурентний ринок створює матеріальну зацікавленість всіх учасників в задоволенні їх потреб. В цілому, ринок через конкурентне ціноутворення забезпечує збалансованість економіки, виробництва і споживання.

Недоліки: Ринок породжує нерівний розподіл доходів, неповне задоволення соціальних потреб, і неможливість задовольнити потреби будь-якої людини.

Ринкова економіка враховує лише індивідуальні потреби, але існує багато потреб у таких товарах і послугах, виробництво яких не може фінансуватися індивідами за допомогою ринку.

2.3. Поняття «попит». Види попиту. Закон попиту. Нецінові чинники ринкового попиту. Еластичність попиту

Ринковий механізм є співвідношенням попиту та пропозиції. Це механізм формування цін та розподілу ресурсів, взаємодії суб'єктів ринку з приводу встановлення цін, обсягу виробництва та реалізації товару.

Попит – сукупне поняття, що описує фактичних і потенційних покупців товару; це означає, що попит проявляється як форма потреб людей, забезпечених грошовим еквівалентом.

Види попиту:

- Нерегулярний попит (грунтується на тимчасовій потребі);
- Нераціональний попит (на антисоціальні товари);
- Негативний попит (коли більша частина ринку недолюблює товар);
- Прихований попит;
- Падаючий попит (зниження потреби);
- Реалізований;
- Незадоволений;
- Престижний;
- Ажіотажний.

Пропозиція – це термін, використовуваний для опису поведінки фактичних і потенційних виробників товарів, тобто, це сума товарів, що виробляються.

Ціна – грошовий вираз вартості, цінності товару.

Конкуренція – суперництво, боротьба між виробниками за найбільш вигідні умови виробництва і збуту.

Всі перераховані елементи є частиною ринкового механізму, а їх взаємодія нерозривно пов'язана між собою.

Обсяг попиту – кількість товару, які споживачі згодні купити.

Ціна попиту – це максимальна ціна, яку покупці готові заплатити за товар.

Залежність обсягу попиту від цін встановлюється законом попиту.

Закон попиту встановлює зворотну залежність між цінами і кількістю товарів, які будуть куплені при кожній даній ціні.

Зворотна залежність пояснюється наступними причинами:

- 1) зниження цін збільшує кількість покупців;
- 2) насичення ринку призводить до зниження корисності товару, тому покупці готові купувати товар за нижчими цінами;
- 3) зниження цін призводить до розширення купівельної спроможності покупців.

Зміна попиту обумовлюється наступними факторами:

- Доходи споживачів (зростає попит на товари);
- Споживчі смаки і переваги (реклама);
- Ціни на зв'язані товари – це взаємодоповнюючі товари (сік, мінеральна вода);
- Споживчі очікування – це можливість підвищення цін в майбутньому, може спонукати споживачів купувати більше товарів вже сьогодні.

Залежність величини попиту від факторів, що його визначають, називається функцією попиту.

У функції попиту є так звана еластичність – відсоткова зміна значення функції в результаті певної зміни ціни.

Розрізняють декілька видів еластичності: еластичність попиту за ціною, за доходом, перехресна еластичність.

Еластичність попиту за ціною – визначається як частка від ділення відсоткової величини попиту на процентну зміну ціни.

Якщо коефіцієнт більше 1, то попит є еластичним, а значить зміна ціни веде до більшої зміни величини попиту.

Якщо коефіцієнт менше 1, то попит є нееластичним, а значить зміна ціни веде до меншої зміни величини попиту.

Одинична еластичність попиту – має місце, коли коефіцієнт дорівнює 1.

Коефіцієнт попиту за доходом – показує ступінь реакції величини попиту на товар при зміні величини доходу споживача.

Коефіцієнт перехресної еластичності – це ступінь реакції величини попиту на товар при зміні цін на інші товари.

2.4. Поняття «пропозиції». Види пропозиції. Закон пропозиції. Нецінові чинники ринкової пропозиції. Еластичність пропозиції.

Величина пропозиції – це та кількість товару, яку готові продати продавці.

Ціна пропозиції – це мінімальна ціна, за якою продавці готові продати певну кількість товару.

Пропозиція являє собою функцію, що виражає залежність величини обсягу пропозиції від ціни.

Величина пропозиції – це кількість одиниць певного товару, яку окремий виробник чи всі виробники готові виробити за даною ціною.

Величина пропозиції залежить від наступних факторів:

1. Ціни на виробничі ресурси.
2. Зміна в технології виробництва.
3. Державна політика в галузі оподаткування та субсидування.
4. Очікування – зміна ціни продукту в майбутньому, яка може вплинути на виробника, – а саме: на його бажання поставити на ринок свій товар.

Еластичність пропозиції вимірює ступінь зміни величини пропозиції залежно від зміни ціни. Залежить від ряду чинників:

резерви виробничих потужностей, рівень товарних запасів, кількість часу виробників для реагування на зміну ціни.

При оцінці еластичності пропонують розглядати наступні часові періоди:

1) Миттєвий період – характеризується тим, що реалізації підлягає вже вироблений товар.

2) Короткостроковий період – період, недостатній для здійснення будь-яких змін в обсязі продукції.

3) Середньостроковий період – достатній для розширення або скорочення виробництва на вже існуючих виробничих потужностях, але недостатній для введення нових потужностей.

4) Довгостроковий період – характеризується тим, що виробник в змозі змінювати свої виробничі потужності відповідно до потреб ринку.

За ступенем еластичності, пропозицію підрозділяють на:

- 1) Повністю еластичну пропозицію.
- 2) Відносно еластичну пропозицію.
- 3) Пропозицію одиничної еластичності.
- 4) Відносно нееластичну пропозицію.
- 5) Жорстко або абсолютно нееластичну пропозицію.

2.5. Ринкова рівновага

Ринок – це механізм взаємодії покупців і продавців, що передбачає певне співвідношення попиту і пропозиції.

Якщо інтереси виробників і споживачів збігаються, досягається рівновага ринку.

Рівновага – це закон для кожного конкретного ринку, завдяки якому досягається економічна рівновага системи в цілому. В силу збільшення або зменшення попиту та пропозиції, відбувається зміна в рівноважних кількостях попиту та пропозиції.

В результаті взаємодії попиту та пропозиції, встановлюється ринкова ціна, і вона фіксується в точці перетину кривих попиту та пропозиції.

Якщо ринкова ціна вище рівноважної, то спостерігається надлишок товару на ринку.

Якщо на ринку ціна нижче рівноважної, то спостерігається дефіцит товару.

На попит і пропозицію впливають нецінові чинники.

Зменшення попиту під впливом нецінових факторів веде до падіння рівноважної ціни і обсягу угод на ринку.

Збільшення попиту під впливом нецінових факторів підвищує рівноважну ціну і обсяг угод на ринку.

Зменшення пропозиції під впливом нецінових факторів веде до підвищення рівноважної ціни і скорочення обсягу угод на ринку.

Збільшення пропозиції під впливом нецінових факторів веде до падіння рівноважної ціни і збільшення обсягу операцій на ринку.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 3: МОНОПОЛІЯ ТА КОНКУРЕНЦІЯ. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА

3.1. Поняття «монополія». Її мета. Види монополій

Монополія – це виключне право держави, підприємства, організації, торговця на здійснення будь-якої господарської діяльності. Монополія є прямою протилежністю конкурентному ринку. Нерідко під монополією мається на увазі певна структура ринку – а саме: абсолютне переважання на ньому одноосібного постачальника або продавця.

Види монополій:

Природна монополія – вид монополії, що займає привілейоване становище на ринку в силу технологічних особливостей виробництва.

Державна монополія – монополія, яка існує у відповідності до законодавства, що визначає товарні межі монопольного ринку, суб'єкти монополії, форми контролю та регулювання його діяльності, а також компетенцію контролюючого органу.

Чиста монополія – ситуація, коли на ринку присутній лише один постачальник даного виду товарів і послуг;

Конгломерат – кілька різнорідних, але фінансово інтегрованих суб'єктів, що захопили монопольну владу на ринку.

3.2. Позитивні та негативні сторони монополії. Регулювання монополії

Загалом важко говорити про якусь суспільну користь, принесену монополіями. Однак, повністю обійтися без монополій неможна: природні монополії практично незамінні, коли особливості використовуваних ними факторів виробництва не дозволяють мати в наявності понад одного власника, або обмеженість ресурсів веде до об'єднання їх власників. Відсутність конкуренції душить розвиток галузі в довгостроковому періоді, оскільки монополія створює найбільшу неефективність ресурсів, – у порівнянні з іншими видами недосконалої конкуренції, і, тим більше – в порівнянні з досконалою конкуренцією.

Монополіст, намагаючись максимізувати свій прибуток, намагається підняти ціни на свою продукцію до максимально можливого рівня, при цьому залишаючи кількість виробленого товару на рівні максимізації прибутку, що призводить до

неефективності розподілу ресурсів, коли вироблено значно менше товару, ніж потрібно для встановлення рівноваги на ринку, що є абсолютно конкурентним.

Регулювання монополій:

- Антитрестівське (антимонопольне) законодавство;
- Регулювання прибутковості;
- Контроль відносин власності.

Антимонопольна політика – є одним з напрямків державного регулювання економіки, і становить систему заходів, що передбачають обмеження монополізації виробництва і ринків з метою активізації конкуренції.

3.3. Конкуренція та її види

Конкуренція – суперництво між учасниками ринкового господарства за кращі умови купівлі–продажу товарів. Це закон ринкового господарства; вона відбувається між продавцями і покупцями. Прагнення перемогти в конкурентній боротьбі веде до встановлення панівного становища на ринку, захоплення ринкової влади, прояву тенденції монополізму.

Позитивні сторони конкуренції:

- Сприяє розвитку виробництва і підвищенню його ефективності;
- Зростають обсяги виробництва товарів і послуг;
- Створюються нові можливості для споживачів;
- Створюються умови з оптимального використання досягнень науково–технічного прогресу в галузі виготовлення нових товарів;
- Викликає необхідність гнучкого реагування;
- Націлює виробників на якість виготовлення товарів;
- Стимулює діяльність суб'єктів ринкових відносин.

Негативні сторони конкуренції:

- Загострює і підсилює економічну диференціацію в суспільстві;
- Зумовлює зростання непродуктивних витрат (наприклад, на зайву рекламу);
- Об'єктивно стимулює створення монополій;
- Позначається на захисті навколишнього середовища;
- Не стимулює розвиток виробництва товарів і послуг колективного користування.

Соціально–економічні наслідки функціонування ринку проявляються, насамперед, у таких його функціях:

- 1) забезпечення націленості виробника на запити споживача, без чого неможливе отримання прибутку;
- 2) стимулювання зростання ефективності виробництва, що забезпечує виживання виробників;
- 3) диференціація виробників;
- 4) тиск на виробництво;
- 5) розподіл ресурсів між галузями національної економіки;
- 6) ліквідація неконкурентоспроможних підприємств, їх продаж, злиття або поглинання іншими, більш сильними підприємствами;
- 7) стимулювання зниження цін і підвищення якості товарів.

Типи і форми конкуренції:

Внутрішньогалузева – це конкуренція між підприємствами, що випускають однакові товари.

Міжгалузева – це конкуренція між підприємцями, зайнятими в різних галузях виробництва.

Залежно від рівня конкуренції, розрізняють дві форми: досконала і недосконала.

Використовуються такі показники: кількість виробників і споживачів на ринку, тип виробленої продукції, здатність виробника впливати на ринкові ціни, відсутність або наявність нецінових форм конкуренції. З урахуванням цих показників, ринки ділять на конкурентні і неконкурентні.

Досконала конкуренція означає такий стан економічної системи, коли вплив кожного учасника господарського процесу на загальну ситуацію є наскільки малим, що ним можна знехтувати.

Вона передбачає відсутність влади виробника на ринку. У сучасній дійсності, досконала конкуренція – досить рідкісний випадок, лише рідкісні ринки наближаються до неї.

Пануванням виробника на ринку є ситуація, яка характеризується наявністю на ринку єдиного продавця.

Досконала конкуренція, як тип ринкової структури, – це суперництво численних фірм–виробників. Фірми створюють однакові обсяги ідентичної продукції.

Для неї характерні такі риси:

- Наявність великої кількості фірм, що виробляють один і той же вид товару;
- Фірма повинна бути відносно невеликих розмірів;
- Обсяг виробленої продукції повинен бути невеликим;
- Фірма не має можливості впливати на ринкову ціну;

– Гарне знання ринку покупцями і продавцями.

Недосконала конкуренція – обмежена впливом монополій і держави. Існує три моделі даної конкуренції:

- Монополія;
- Монополістична конкуренція;
- Олігополія.

3.4. Поняття «витрати». Класифікація витрат. Види витрат

Витрати – затрати підприємства на здійснення своїх функцій.

Розрізняють виробничі витрати, пов'язані з безпосереднім процесом виробництва продукції, і позавиробничі витрати, включаючи торгові витрати та інші витрати. Витрати юридичної особи (погашення заборгованості кредиторам) відображаються в дебеті пасивних рахунків бухгалтерського балансу. Умовою прибутковості підприємства є перевищення бруто–продажу над витратами.

Матеріальні витрати – включають витрати на сировину і матеріали, що входять до складу виробленої продукції: основні і допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та напівфабрикати, паливо всіх видів, тару, запасні частини для ремонту, покупну енергію всіх видів; витрати, пов'язані з використанням природної сировини.

Витрати на оплату праці – це нематеріальні витрати.

Суми нарахувань амортизацій – у цій частині витрат відбиваються амортизаційні відрахування на повне відновлення основних виробничих фондів, сума яких визначається на підставі їх балансової вартості і діючих норм амортизації.

Види витрат:

- Заробітна плата;
- Сировина та матеріали;
- Амортизація;
- Послуги сторонніх організацій;
- Податки;
- Інші витрати.

3.5. Поняття прибутку; валовий дохід, граничний дохід, бухгалтерський прибуток, економічний прибуток, нормальний прибуток, монопольний прибуток

Прибуток – це ключовий результат підприємницької діяльності, дохід, що залишається після вирахування з виручки всіх виробничих і торгових витрат.

Загальні витрати – це витрати на весь обсяг продукції за певний період часу. Ця сума залежить від тривалості періоду і кількості виробленої продукції. Витрати на одиницю продукції обчислюються як середні за певний період, якщо продукція виготовляється постійно або серіями.

Валовий дохід – загальна сума доходу підприємства від усіх видів діяльності у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах.

Валовий прибуток – різниця між чистим доходом від продажу і собівартістю реалізованої продукції або послуги.

Граничний дохід – дохід, який приносить покупцю кожна наступна одиниця товару.

Бухгалтерський прибуток – різниця між ціною реалізації і бухгалтерськими витратами.

Економічний прибуток – враховує додаткові витрати, такі як некомпенсовані власні витрати підприємця, не враховані в собівартості, в тому числі «упущена вигода», витрати на «стимулювання» чиновників, додаткові преміальні працівникам.

Монопольний прибуток – прибуток вище середнього, одержуваний монопольними компаніями в результаті їх особливого становища на ринку.

Нормальний прибуток – фінансовий результат від усіх традиційних для даного підприємства видів господарських операцій.

3.6. Основні функції прибутку. Фактори, які впливають на створення та формування прибутку

Функції прибутку:

- 1) очікуваний прибуток є основою прийняття інвестиційних рішень;
- 2) отриманий прибуток виступає мірилом успіху діяльності компаній;
- 3) частина отриманого прибутку є джерелом самофінансування розвитку;

4) частина прибутку надходить в якості винагороди власникам капіталу.

До найважливіших факторів зростання прибутку відносяться:

- Зростання обсягу виробництва і реалізації продукції;
- Впровадження науково–технічних розробок, отже, підвищення продуктивності праці;
- Зниження собівартості;
- Поліпшення якості продукції.

В умовах розвитку підприємницької діяльності, створюються об'єктивні передумови реального втілення в життя наведених факторів.

3.7. Рентабельність виробництва. Її показники

Рентабельність – відносний показник економічної ефективності.

Рентабельність комплексно відображає ступінь ефективності використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також природних багатств. Коефіцієнт рентабельності розраховується як відношення прибутку до активів, ресурсів (або потоків, що її формують). Може виражатися як в прибутку на одиницю вкладених коштів, так і в прибутку, який несе в собі кожна отримана грошова одиниця.

Показники рентабельності: рентабельність продукції, рентабельність основних засобів, рентабельність продажів, рентабельність персоналу, коефіцієнт базової прибутковості активів, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність інвестованого капіталу, рентабельність змінного капіталу, рентабельність сумарних активів, рентабельність активів бізнесу, рентабельність чистих активів, рентабельність виробництва, рентабельність націнки.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 4: КАПІТАЛ: ВІДМІННІСТЬ ТРАКТУВАНЬ ТА ФУНКЦІЇ

4.1. Сутність і форми капіталу

Капітал – це грошові суми, які використовуються з метою організації виробництва товарів і послуг. Під капіталом розуміються гроші, які використовуються для оплати ділових операцій. Це будь-яка сума грошей, що приносить підприємницький дохід. Під капіталом розуміють фізичний капітал: верстати, машини, будівлі, споруди, запаси матеріалів і напівфабрикатів у їх вартісному вимірі, тому в даному випадку, ринок капіталів є частиною ринку чинників виробництва.

Розрізняють: ринок праці, ринок землекористування і ринок капіталу.

Під капіталом на ринку фінансів розуміється грошовий капітал – позиковий та власний.

До власних джерел капіталу належить:

- 1) прибуток від основної діяльності;
- 2) прибуток від фінансових операцій;
- 3) інші види доходів: статутний фонд, амортизаційний фонд, заборгованість покупцям за відвантажені товари, виручка від реалізації вибулого майна та ін.

До позикових джерел відносяться – кредити і позики, стійкі пасиви і кредиторська заборгованість.

Статутний капітал – це джерело основних і оборотних коштів фірми, що формується при її організації.

Кредит – це форма руху позичкового капіталу, репрезентована на умовах терміновості, зворотності і платності.

Джерелами позичкового капіталу є:

- 1) капітали рання – осіб, не схильних займатися підприємницькою діяльністю, які живуть на відсотки;
- 2) заощадження широких верств населення;
- 3) капітали осіб, які змінюють сферу підприємницької діяльності;
- 4) бюджетні кошти, що спрямовуються на кредитування різних суб'єктів;
- 5) вільні капітали підприємств;
- 6) капітал, що переходить від підприємства до підприємства, у формі товарного кредиту;

7) капітали, утворені за рахунок випуску банкнот.

Здійснивши вкладення капіталу в сферу діяльності, підприємець ставить собі за мету якомога швидше отримати прибуток, тобто надлишок над спочатку вкладеної сумою. Отримавши її один раз, він буде прагнути до цього знову, для чого доведеться здійснювати процес відтворення.

Процес відтворення можна представити у вигляді залежності:

$$D \rightarrow T \rightarrow P \rightarrow T' \rightarrow D'$$

У процесі виробництва продуктивний капітал перетворюється в товарний, і виконує функції створення додаткової вартості.

Додаткова вартість, укладена в товарі, надійде до підприємця тільки після його реалізації на ринку. На цій стадії товарний капітал перетворюється на грошовий.

Функцією товарного капіталу є – реалізація додаткової вартості, а послідовне перетворення капіталу з однієї форми в іншу називається його кругообігом.

$$g = D' - D, \text{ де:}$$

g – додаткова вартість;

D – спочатку авансований капітал;

D' – капітал після обороту.

4.2. Основний капітал, оборотний капітал і їх аналіз

Основний капітал – це частина продуктивного капіталу, вартість якого переноситься на продукт поступово, і повертається до власника у грошовій формі.

В основний капітал входить: вартість всього устаткування, машин, виробничих будівель, споруд.

Включає в себе: власну і орендовану землю, будівлі, обладнання, невловимі активи, інтелектуальну власність, патенти.

Оборотний капітал – це та частина капіталу, вартість якого входить в продукт цілком, і повністю повертається підприємцю у грошовій формі при кожному кругообігу капіталу. Сюди входить: сировина, паливо, матеріали та вартість оплати робочої сили.

Включає в себе: грошову готівку, цінні папери, заборгованість за вирахуванням знижок за сумнівні борги.

Основний капітал піддається фізичному та моральному зносу.

Фізичний знос – це процес, при якому елементи капіталу стають непридатними до функціонування, тобто, відбувається втрата споживчої вартості фізичних елементів капіталу. Фізичний знос

відбувається в процесі функціонування капіталу (як в робочий період, так і в період бездіяльності) під впливом сил природи.

Розрізняють дві сторони:

- Техніко–виробнича втрата споживчої вартості;
- Вартісна сторона.

Моральний знос – це знецінення основного капіталу в результаті зниження вартості засобів праці або появи більш дієздатних засобів праці.

Розрізняють моральний знос двох видів:

- 1) з ростом продуктивності праці даний засіб праці відтворюється дешевше і з меншою вартістю;
- 2) виробляються машини більш технічно досконалі, продуктивні і рентабельні.

В обох випадках відбувається знецінення засобів праці. Ця особливість визначення вартості і ціни засобів праці знаходить прояв у створенні амортизаційного фонду, який складається з щорічних амортизаційних відрахувань.

Методи обчислення амортизації:

1) Прямолінійна амортизація – це рівномірне списання вартості засобів праці щороку на протязі економічного терміну служби. Ці суми накопичуються в амортизаційному фонді.

2) Метод залишку, що знижується – норми амортизації подвоюються; подвоєні норми застосовуються до залишкової вартості.

3) Метод одиниці послуг, або одиниці продукції – коли амортизація нараховується на одиницю продукції (послуг), яка визначається, наприклад, наступним чином: скільки кілометрів пройде вантажівка за час експлуатації, скільки вантажів може перевезти, у скільки гривень обходиться 1 кілометр пробігу і т. д.

4.3. Оцінка капіталу

Швидкість обігу капіталу – розраховується як число оборотів, здійснених протягом року:

$$П = О / Т, \text{ де}$$

П – число оборотів;

О – одиниця вимірювання обороту капіталу (рік);

Т – час обороту даного капіталу (місяці).

Коефіцієнт обороту капіталу – характеризує співвідношення між обсягом реалізації і вкладеним капіталом, тобто, оцінює ступінь, до якого чисті вкладені активи генерують збут:

$$K1 = \text{обсяг реалізації} / \text{вкладений капітал}$$

Найпростішим показником даного виду є коефіцієнт оборотності оборотного капіталу, що дорівнює частці від ділення вартості реалізованої продукції за даний період на середній залишок оборотного капіталу за той же період.

Знаючи число оборотів, ми можемо підрахувати і показник середньої тривалості одного обороту в днях:

$$\text{Від} = O / П$$

Показники оборотності мають велике значення для оцінки фінансового стану підприємства, оскільки швидкість перетворення оборотних коштів у грошову форму безпосередньо впливає на платоспроможність підприємства.

Збільшення швидкості оборотних коштів, при інших рівних умовах, відбиває підвищення інвестиційної привабливості підприємства.

Діючий капітал – це сума перевищення оборотних фондів над короткостроковими борговими зобов'язаннями. Коефіцієнт обороту чинного капіталу визначається за формулою:

$$K2 = \text{оборотний капітал} / \text{короткострокові зобов'язання}$$

Термін окупності – відношення необхідних капітальних вкладень до суми річної амортизації і річного прибутку.

Існують показники ефективності основних фондів:

1. Показник фондівдачі Φ_0 :

$\Phi_0 = \text{обсяг виробленої продукції} / \text{обсяг основних виробничих фондів}$.

2. Показник фондомісткості – відображає потребу в основному капіталі на одиницю вартості результату:

$$\Phi_e = \text{обсяг основних фондів} / \text{обсяг виробленої продукції} (1/\Phi_0).$$

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 5: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

5.1. Характеристика загальних макроекономічних показників

Макроекономіка – це частина економічної теорії, яка розглядає функціонування економіки в цілому, тобто, сукупність взаємопов'язаних виробників і споживачів товарів і послуг на макрорівні.

Основні проблеми, що вивчаються макроекономікою:

- Визначення обсягу і структури національного продукту і національного доходу;
- Виявлення чинників, що регулюють зайнятість у масштабах національної економіки;
- Аналіз природи інфляції;
- Розгляд причин циклічних коливань і кон'юктурних змін в економіці;
- Дослідження зовнішньоекономічної взаємодії в національних економіках;
- Обґрунтування цілей і форм здійснення макроекономічної політики держави.

Для вимірювання результатів функціонування національної економіки, використовуються різні макроекономічні показники. Ряд таких показників призначено для оцінки величини сумарного обсягу національного виробництва.

До них відносяться: валовий національний продукт (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), національний дохід (НД), чистий національний продукт (ЧНП), особистий дохід (ОД), проміжний продукт (ПП).

Проміжний продукт – продукт, що використовується у виробництві протягом року.

Валовий національний продукт (ВНП) – являє собою ринкову цінність усіх кінцевих благ, вироблених національними товаровиробниками протягом року – як на території країни, так й за її межами.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – охоплює результати діяльності за рік на території даної країни всіх економічних суб'єктів, незалежно від їх національної приналежності.

Чистий національний продукт (ЧНП) – являє собою суму кінцевої продукції та послуг, що залишилася для споживання після заміни списаного обладнання.

$ЧНП = ВВП - А$, де

А – амортизаційні відрахування

Національний дохід (НД) – характеризує величину доходів всіх постачальників виробничих ресурсів, за допомогою яких створюється ЧНП, тобто:

$НД = ЧНП - Н$, де

Н – це непрямі податки на бізнес.

Особистий дохід (ОД) – показує, скільки грошових коштів надходить на цілі особистого споживання населення, тобто:

$ОД = НД - (\text{податки на прибуток, обсяг нерозподіленого прибутку, величина внесків на соціальне страхування}) + (\text{пенсії, стипендії, допомоги})$.

Національне багатство – це сукупність матеріальних благ, нагромаджених в країні на даний момент часу (засоби виробництва, майно населення, матеріальні, духовні цінності, інтелектуальна власність).

5.2. ВВП та методи його розрахунку. Номінальний і реальний ВВП

ВВП можна розрахувати двома способами – по доходах і по видатках.

Обсяг видатків, проведених в даному році, дорівнює грошовому доходу, отриманому від виробництва продукції даного року.

Розрахунок ВВП за видатками. Включає в себе наступні показники:

– Особисті споживчі витрати (С) – кошти населення, спрямовані на купівлю товарів поточного споживання, товарів тривалого користування, а також на оплату послуг;

– Валові приватні внутрішні інвестиції (І) – покупка підприємцями машин і устаткування, витрати на будівництво і зміну запасів оборотних фондів;

– Державні закупівлі товарів і послуг (g) (витрати держави);

– Чистий експорт (x) – різниця між доходами від експорту та витратами на імпорт. $ВВП \text{ по витратах} = С + І + g + x$

Розрахунок ВВП за доходами. Включає в себе такі показники:

- Винагорода за працю найманих працівників (Z) – заробітна плата, внески підприємців на соціальне страхування, а також у приватні фонди соціального забезпечення;
- Рентні платежі (R) – являють собою доходи власників будівель і споруд, землі;
- Стаття доходів власників грошового капіталу і процентний прибуток (K);
- Прибуток корпорацій і доходи на власність (P) – включає: податки на прибуток корпорацій (тобто, частина прибутку, що отримується державою), дивіденди (частина прибутку, яка виплачується акціонерам у вигляді доходу на акції), нерозподілений прибуток корпорацій (спрямовується на збільшення реальних активів фірм);
- Амортизаційні відрахування (a);
- Непрямі податки на бізнес, що входять до складу витрат фірм (N) – акцизи, податок на додану вартість, податок на майно, ліцензійні платежі, митні збори.

$$\text{ВНП за доходами} = Z + R + K + P + a + N$$

ВНП в системі національних рахунків обчислюється в поточних ринкових цінах, тому з його допомогою оцінюється номінальна величина сумарного обсягу річного виробництва.

Для врахування впливу інфляції на величину номінального ВНП, необхідний показник, що дає кількісну оцінку зміни рівня середніх цін на товари та послуги. Цей показник називається – дефлятор ВНП. Дефлятор враховує зміну цін по широкому колу продуктів і послуг.

На базі даних за значенням номінального ВНП і величини його дефлятора, розраховується реальний ВНП, що характеризує реальний обсяг виробництва.

$$\text{Реальний ВНП} = \text{Номінальний ВНП} / \text{Дефлятор}$$

5.3. Поняття економічного зростання. Типи економічного зростання. Темпи зростання. Способи вимірювання економічного зростання. Фактори економічного зростання. Нерівномірність економічного зростання

Економічне зростання – це довготривалі зміни рівня реального обсягу виробництва, пов'язані з розвитком продуктивних сил на довгостроковому тимчасовому проміжку, тобто, – це зростання потенційного обсягу виробництва.

Сутністю реального економічного зростання є розв'язання основного протиріччя в економіці (обмеженість ресурсів та нескінченність громадських потреб).

Розв'язується це протиріччя двома способами:

- 1) Збільшення виробничих потужностей;
- 2) Ефективне їх використання.

В економічній теорії склалося два основних підходи до трактування форм прояву економічного зростання.

Найбільш поширеним є пояснення економічного зростання як підсумкової характеристики розвитку національної економіки за певний період. Воно визначається або темпами зростання ВВП, або темпами збільшення ВВП на душу населення.

Другий підхід – це аналіз економічного зростання в довготерміновому періоді. При цьому економічне зростання розглядається як основний елемент розвитку економіки. З одного боку, воно показує циклічний характер розвитку економіки, з іншого – є результатом зміни самої економіки.

Поряд з макроекономічними, досліджуються також мікроекономічні показники.

Основними кінцевими цілями економічного зростання є підвищення матеріального добробуту населення і підтримання національної безпеки.

Підвищення матеріального добробуту, як головна мета економічного зростання, розглядається в таких аспектах:

1) Збільшення середньодушових доходів населення. Досягнення цієї мети оцінюється шляхом розрахунку темпів зростання національного доходу на душу населення.

2) Збільшення вільного часу. При оцінці ступеня досягнення даної мети, потрібно враховувати: чи проходило скорочення робочого тижня або робочого року у найманих службовців і робітників.

3) Поліпшення розподілу національного доходу серед різних верств населення.

4) Поліпшення якості та зростання різноманітності товарів і послуг, що випускаються.

Під ефективністю економічного зростання розуміється: поліпшення якості товарів і послуг, підвищення їх конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому ринку; освоєння виробництва нових товарів, що дозволяють задовольнити

раніше незадоволені потреби або створювати можливості для їх задоволення найкращим способом.

5) Поглиблення спеціалізації і кооперування виробництва в системі міжнародного поділу праці.

6) Подолання неефективності за рахунок підвищення продуктивності праці та використання ефективних мотивацій для стимулювання її росту всередині фірм.

7) Удосконалення географічного розподілу виробничих ресурсів по областях і регіонах країни.

8) Освоєння нових технологій.

Соціальні аспекти економічного зростання:

– Поліпшення матеріального добробуту населення;

– Збільшення вільного часу, як основи гармонійного розвитку особистості;

– Підвищення рівня розвитку галузей соціальної інфраструктури;

– Зростання інвестицій в людський капітал;

– Забезпечення безпеки умов праці;

– Соціальна захищеність безробітних і непрацевдатних;

– Забезпечення безпеки життя людей;

– Підтримка повної зайнятості в умовах зростаючого обсягу пропозиції на ринку праці.

За способом впливу на економічне зростання, розрізняють прямі і непрямі чинники.

До складу прямих чинників входять:

– Збільшення чисельності та підвищення якості трудових ресурсів;

– Зростання обсягу і поліпшення якості складу основного капіталу;

– Вдосконалення технології та організації виробництва;

– Поліпшення кількості та якості вкладених в господарський оборот природних ресурсів;

– Зростання підприємницьких здібностей в суспільстві.

Непрямі фактори економічного зростання:

– Зниження ступеня монополізації ринку;

– Зменшення цін на виробничі ресурси;

– Зниження податків на прибуток;

– Розширення можливості отримання кредитів.

Співвідношення між темпами зростання випуску і зміною обсягів факторів виробництва, може бути різним в залежності від типу економічного зростання. Існує екстенсивний та інтенсивний типи.

При екстенсивному типі економічного зростання розширення обсягу виробництва матеріальних благ і послуг досягається за рахунок використання більшої кількості прямих чинників пропозиції, тобто: працівників, засобів праці, землі, сировини, паливно-енергетичних ресурсів. При екстенсивному зростанні, зберігаються постійні пропорції між темпами зростання реального обсягу виробництва і сукупних витрат на його створення.

Інтенсивний тип економічного зростання характеризується тим, що розширення виробництва забезпечується за рахунок якісного вдосконалення прямих чинників зростання, тобто, за рахунок застосування прогресивних технологій, використання робочої сили, що має більш високу кваліфікацію і більш високу продуктивність праці.

Якщо динаміка попиту на товари відстає від розширення природного рівня реального обсягу виробництва, то в економіці настає ситуація, що має назву спаду темпів зростання, або рецесії.

У підсумку, ми спостерігаємо нерівномірність економічного зростання, а також важливим аспектом є порядок розподілу доходів. Якщо в економіці доходи перерозподіляються ефективно, це буде стимулювати робітників до підвищення продуктивності праці. Для зростання економіки максимально можливими темпами необхідно, щоб доходи власників факторів виробництва росли темпами, рівними темпам зростання їх продуктивності. У підсумку, ми будемо спостерігати прискорення економічного зростання.

5.4. Вимірювання і наслідки безробіття

Безробіття – це невід'ємний елемент ринку праці. Воно являє собою відсоток працездатного населення, який з яких-небудь причин не задіяний у виробництві товарів і послуг.

Працездатне населення – це всі ті, хто за віком та станом здоров'я здатні працювати. До робочої сили належать і зайняті, і безробітні. Вважається, що до безробітного можна віднести таку людину, яка на певну дату: по-перше, протягом попереднього тижня не має роботи, а по-друге, протягом попередніх чотирьох тижнів докладає зусиль, щоб її знайти.

Розрізняють такі види безробіття:

1. Фрикційне – це те безробітне населення, яке в даний момент переміщається з однієї місцевості в іншу, або з одного підприємства на інше.

2. Структурне – означає, що працівники втратили роботу внаслідок структурних змін в економіці.

3. Сезонне – обумовлене сезонними коливаннями в обсязі виробництва певних галузей. Наприклад: сільське господарство, будівництво тощо. Сезонні коливання попиту на працю можуть бути спрогнозовані і враховані при підписанні договору між роботодавцями та робітниками.

4. Циклічне – пов'язане зі зменшенням реального ВВП та вивільненням частини робочої сили, що веде до зростання числа безробітних. Її основою є циклічні коливання обсягу випуску продукції і зайнятості, пов'язані з економічним спадом і нестачею попиту.

5. Добровільне – включає в себе працездатне населення, яке з будь-яких причин відмовилося від пошуку роботи або втратило надію її знайти.

6. Масове – це кризове явище в економіці, коли рівень безробітних перевищує так званий природний рівень (5–7% залежно від країни).

Внаслідок безробіття, економіка може втратити конкретну величину обсягу національного виробництва, тобто, країна недоотримує частину ВВП.

Вимірювання безробіття здійснюється такими показниками:

- Чисельність зайнятих працівників $Чз$
- Чисельність безробітних $Чб$
- Чисельність осіб, які не входять до складу робочої сили $Чнрс$
- Чисельність робочої сили $Чрс = Чз + Чб$
- Рівень безробіття $Убезр = Чб / Чрс * 100\%$.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 6: ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ. ФІНАНСОВА ТА КРЕДИТНО–БАНКІВСЬКА СИСТЕМА КРАЇНИ

6.1. Структура економічних циклів: сутність та загальні риси. Типи циклів

Економічний цикл – це загальна риса майже всіх галузей економічного життя й усіх країн з ринковою економікою. Цикли – це періодичні коливання економіки та ділової активності.

Цикл – являє собою інтервал часу в розвитку економіки, протягом якого відбувається збільшення обсягу виробництва товарів і послуг, а потім скорочення, спад, депресія, пожвавлення, і нарешті знову зростання.

Цикли класифікують залежно від їх довжини.

Короткі цикли – пов'язані з відновленням економічної рівноваги на споживчому ринку. Циклічність розвитку економіки виступає як механізм саморегуляції ринку – відбувається перепрофілювання виробництва, створюється нова структура економіки на основі вже сформованих продуктивних сил. Такі цикли зазвичай протікають 3–4 роки.

Середні цикли (промислові) – пов'язані зі зміною попиту на устаткування і споруди. Напрямок і величина попиту залежать від досягнень науково–технічного прогресу, а також застосування нового технічного і технологічного способу виробництва. Його впровадження зазвичай здійснюється за 8–12 років, протягом якого встановлюється новий рівень економічної рівноваги системи.

Великі цикли – протяжністю 50–60 років, пов'язані з нерівномірністю науково–технічного прогресу. Періодично в економіці відбувається впровадження значних базових нововведень, які істотно змінюють склад і структуру продукції, а також встановлюють новий технологічний уклад. Впровадження базових нововведень викликає бурхливе зростання виробництва в передових галузях економіки. Це стимулює зростання і структурну перебудову всієї економіки.

Малі та великі цикли – це форма руху, де перші є частиною других. І малі, і великі цикли в розвиненій ринковій економіці протікають відносно синхронно в різних країнах, утворюючи світові цикли.

Економічна криза – це спад виробництва. Її економічна функція зводиться до насильницького і тимчасового встановлення пропорційності між ланками економіки, виробництвом та обігом, а також виробництвом і споживанням. Це головна фаза економічного циклу. У ньому втілена основна родова властивість циклу – встановлення ринкової рівноваги. Періодичне повторення кризи й надає ринковій економіці циклічний характер.

6.2. Сутність фінансів. Функції фінансів

Фінанси є однією з найважливіших економічних категорій, що відбиває економічні відносини в процесі створення і використання фондів грошових коштів. Їх виникнення відбулося в умовах переходу від натурального виробництва до регулярного товарно–грошового обміну, і було тісно пов'язане з розвитком держави і її потреби у ресурсах. Однією з головних ознак фінансів є їхня грошова форма виразу і відзеркалення фінансових відносин реальним рухом грошових коштів.

Фінанси – це невід'ємна частина грошових відносин, тому їх роль і значення залежать від сформованих грошових відносин у країні (економіці). Фінанси відрізняються від грошей за змістом і виконуваними функціями.

Фінанси виражають грошові відносини між:

- Підприємствами в процесі придбання товарно–матеріальних цінностей, реалізації продукції і послуг;
- Між підприємствами та їхніми штаб–квартирами – при створенні грошових фондів, грошових коштів та їх розподілі;
- Між державою і підприємцями – при оплаті податків або внесенні добровільних платежів;
- Між державою і громадянами – при внесенні податків або фінансуванні витрат;
- Між підприємцями, громадянами і позабюджетними фондами – при внесенні платежів і одержанні ресурсів;
- Між окремими ланками бюджетної системи;
- Між органами майнового і особистого страхування, підприємствами при сплаті страхових внесків та відшкодуванні шкоди, а також при настанні страхового випадку;
- Грошові відносини в межах кругообігу фондів підприємств.

Функції фінансів:

1) Розподільча – проявляється при розподілі доходу, коли відбувається створення основних або первинних доходів. Їх сума дорівнює національному доходу. Основні доходи формуються при розподілі національного доходу серед учасників матеріального виробництва. Вони діляться на дві групи: зарплата робітників, доходи фермерів і доходи підприємств сфери матеріального виробництва.

2) Контрольна: одне з важливих завдань фінансового контролю – це перевірка точного дотримання законодавства з фінансових питань, своєчасності і повноти виконання фінансових зобов'язань перед бюджетною системою, податковою службою, банками, і взаємних зобов'язань підприємства, та організація з розрахунків і платежів. Вона проявляється через багатогранність діяльності фінансових органів.

6.3. Державний бюджет і бюджетна політика. Бюджетний дефіцит. Державний борг. Види державного боргу

Державний бюджет – це найважливіший фінансовий документ країни. Являє собою сукупність фінансових систем усіх відомств, державних служб, урядових програм.

У ньому визначаються потреби, що підлягають задоволенню за рахунок державної скарбниці, а також вказуються джерела і розміри очікуваних надходжень у державну скарбницю.

Структура бюджету передбачає: розподіл відповідальності між структурними підрозділами, формування сукупних доходів і витрат, а також формування фондів грошових коштів по відношенню до руху грошової маси.

Бюджетний дефіцит – це перевищення видатків бюджету над його доходами. У разі перевищення доходів над витратами, виникає бюджетний профіцит. Наявність бюджетного дефіциту зазвичай розглядається як негативне явище, але це не завжди так. Якщо держава прагне щороку приймати бездефіцитний бюджет, це може посилювати циклічні спади економіки за рахунок скорочення державних витрат (а отже, і сукупного попиту) і посилення податкового пресу.

Джерела фінансування державного бюджету та його дефіциту наступні:

1) Внутрішні джерела:

- Кошти, що надходять від розміщення державних цінних паперів, оплачуваних в національній валюті;
- Бюджетні кредити;
- Кредити, надані кредитними організаціями, міжнародними фінансовими фондами;
- Надходження від продажу акцій та інших форм власності держави або регіону;
- Надходження від реалізації державних запасів, дорогоцінних металів і каміння;
- Інші джерела внутрішнього фінансування.

2) Зовнішні джерела:

- Кошти, що надійшли від продажу облігацій зовнішньої державної позики в іноземній валюті;
- Кредити іноземних держав, міжнародних фінансових організацій, іноземних юридичних осіб, що видаються в іноземній валюті;
- Кредити різних кредитних організацій;
- Інші джерела.

Державний борг – результат фінансових запозичень держави, здійснюваних для покриття дефіциту бюджету. Державний борг дорівнює сумі дефіцитів минулих років з урахуванням вирахування бюджетних надлишків. Державний борг складається з заборгованості центрального уряду, регіональних та місцевих органів влади, державних організацій і підприємств.

Існує два види державного боргу:

1) Внутрішній – заборгованість держави власникам державних цінних паперів та іншим кредиторам, виражається в національній валюті.

2) Зовнішній – заборгованість держави іншим країнам, міжнародним економічним організаціям та іноземним приватним і юридичним особам; виражається в іноземній валюті. Погашається за рахунок експорту товарів або нових запозичень.

6.4. Сутність податків та податкової системи. Види і групи податків. Функції податків. Крива Лаффера

Податок – це обов'язковий індивідуальний безоплатний платіж, що стягується органами державної влади різних рівнів з організацій і фізичних осіб.

Під податком розуміють примусове вилучення державою чи місцевою владою коштів у фізичних і юридичних осіб.

Види податків:

– Прямі – податки, які стягуються з економічних агентів за доходи від факторів виробництва;

– Непрямі – податки на товари та послуги, включені до складу продажної ціни предметів споживання;

– Акордні – держава встановлює незалежно від доходу суб'єкта господарювання;

– Прибуткові – становлять певний відсоток від доходу.

Крива Лаффера – це графічне відображення залежності між податковими надходженнями і динамікою податкових ставок.

Форма цієї кривої доводить наявність оптимального рівня оподаткування, при якому податкові надходження до державного бюджету досягають максимуму. Граничний рівень оподаткування складає від 40 до 50%. Вище цього значення платити податки не має сенсу.

Основні функції податків:

1) Фіскальна функція – основна функція оподаткування. Реалізація функції здійснюється за рахунок податкового контролю та податкових санкцій, які забезпечують максимальне збирання встановлених податків, і створює перешкоду для ухилення від сплати податків. Завдяки даній функції, реалізується головне призначення податків – формування і мобілізація фінансових ресурсів держави.

2) Розподільча функція – полягає в перерозподілі суспільних доходів, тобто, відбувається передача коштів на користь більш слабких, незахищених категорій громадян за рахунок перекладання податкового тягаря на більш сильні категорії населення.

3) Регулююча функція – спрямована на досягнення за допомогою податкових механізмів тих чи інших завдань економічної політики держави.

4) Стимулююча функція – спрямована на підтримку розвитку тих чи інших економічних процесів.

6.5. Сутність кредитної системи. Її функції. Рівні кредитної системи

Сучасна кредитна система – це сукупність різних кредитно–фінансових інститутів, що діють на ринку позикових капіталів та здійснюють мобілізацію капіталів.

Через кредитну систему реалізується сутність та функції кредиту.

Кредит – рух грошового капіталу, який передається в позичку, на умовах повернення за певний відсоток.

Сутність кредиту чітко проявляється в його функціях:

- 1) Акумуляція і мобілізація грошового капіталу;
- 2) Перерозподіл грошового капіталу;
- 3) Економія витрат;
- 4) Прискорення централізації і концентрації капіталу;
- 5) Регулювання економіки.

На ринку реалізуються дві основні форми кредиту – комерційний і банківський. Вони відрізняються один від одного складом учасників, обсягом позик, динамікою і величиною відсотка, а також сферою діяльності.

Комерційний кредит надається одним функціонуючим підприємством іншому, у вигляді продажу товарів з відстрочкою платежу. Він здійснюється шляхом випуску векселя, оплачуваного через комерційний банк. Об'єктом виступає товарний капітал, який обслуговує кругообіг промислового капіталу. Рух товарів зі сфери виробництва в сферу споживання також здійснюється за рахунок цього процесу.

Головною метою цього кредиту є прискорення процесу реалізації товарів, а значить збільшення прибутку.

Банківський кредит – надається банками та іншими фінансово–кредитними інститутами юридичним особам, населенню, державі, іноземним клієнтам.

Види банківського кредиту:

- Споживчий;
- Іпотечний;
- Державний;
- Міжнародний.

У країнах з розвиненою ринковою економікою, склалися дворівневі банківські системи.

Верхній рівень системи представлений центральним емісійним банком.

На нижньому рівні діють комерційні банки, а також небанківські кредитно–фінансові інститути, страхові компанії, пенсійні фонди.

6.6. Сутність грошової маси. Попит та пропозиція грошей

Грошова маса – це сукупність готівкових та безготівкових коштів, що знаходяться в обігу, якими володіють фізичні, юридичні особи і держава.

Макроекономічна рівновага передбачає наявність певних пропорцій на грошовому ринку. Найважливіша з них – рівновага між попитом і пропозицією грошей. Попит на гроші визначається величиною грошових коштів, які зберігають господарські агенти, тобто, це попит на грошові запаси, або номінальні грошові залишки.

Пропозицію грошей можна збільшити за рахунок емісії грошей, або за рахунок кредитування.

За вертикальної осі відкладемо рівень цін P , а по горизонтальній – обсяг грошової маси M . Пропозиція грошей являє собою величину, яка визначається урядом, тому графічно воно зображується вертикальною лінією, – тому що його величина не залежить від рівня цін. Графік MD показує тенденцію зміни попиту на гроші, який викликається зміною рівня відсоткової ставки (яка являє собою ціну грошей). Це і пояснює його позитивний нахил.

6.7. Сутність цінних паперів. Їх види. Ринок цінних паперів

Цінний папір – це документ, який засвідчує (з дотриманням встановленої форми і обов'язкових реквізитів) майнові права, здійснення або передача яких можливі тільки при його пред'явленні.

Існуючі в сучасній світовій практиці цінні папери поділяються на основні і похідні (деривативи).

Основні цінні папери – це папери, в основі яких лежать майнові права на який–небудь актив, зазвичай на товар, гроші, капітал, майно, ресурси та інше.

Вони діляться на дві підгрупи:

– Первинні цінні папери – засновані на активах, до числа яких не входять самі цінні папери (акції, облигації, векселі, заставні, та ін.)

– Вторинні цінні папери – це папери, випущені на основі первинних цінних паперів, тобто, не самі цінні папери (варанти, депозитні розписки та інше)

Похідні цінні папери – це бездокументарна форма вираження майнового права, що виникає у зв'язку із зміною ціни закладеного в основу даного цінного паперу біржового активу (ф'ючерсні контракти, опціони).

Торгівля цінними паперами – даний вид діяльності можна визначити як можливість продавати брокерські послуги, тобто послуги з продажу цінних паперів. Здійснюється за допомогою посередників – брокерів.

Торги цінними паперами відбуваються на різних фінансових ринках, частиною яких є біржа.

Біржа – це юридична особа, що забезпечує регулярне функціонування організованого ринку товарів, валют, цінних паперів і похідних фінансових інструментів.

На розвинених фінансових ринках під торгівлею цінними паперами розуміється не просто процес укладання угод, а здійснення складних торгових і арбітражних стратегій, які складаються як з безлічі простих угод купівлі–продажу, так й з більш складних операцій. Цей вид діяльності освоюється учасниками ринку в першу чергу, тому що він є найбільш прибутковим.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 7: ЦІНА В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ. РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ. ІНВЕСТИЦІЇ

7.1. Поняття ціни. Функції ціни. Типи цін. Види цін

Ціна – це кількість грошей, в обмін на яку продавець готовий передати (продати), а покупець згоден отримати одиницю товару. Ціна є коефіцієнтом обміну конкретного товару на гроші, а величину ціни визначає вартість товару.

Склалося два підходи до визначення ціни:

- 1) Ціна, обумовлена об'єктивними витратами.
- 2) Ціна, обумовлена суб'єктивною оцінкою корисності.

Функції ціни:

- 1) Облікова функція;
- 2) Стимулююча;

- 3) Промислова;
- 4) Функція балансування попиту та пропозиції;
- 5) Функція ціни, як інструменту раціонального розміщення виробництва.

Види цін:

- 1) Роздрібна;
- 2) Закупівельна;
- 3) Оптова.

Закупівельна – це вид оптової ціни, яка застосовується при закупівлях сільськогосподарської продукції державою на внутрішньому ринку. Вона залежить від якості продукції і географічної сегментації ринку.

Типи цін:

- 1) Жорстко фіксовані тверді ціни – призначаються державою.
- 2) Регульовані – вони також регулюються державою, однак контроль зводиться до встановлення максимальної і мінімальної ціни – тобто «цінового стелі» і «цінового дна».
- 3) Ринкові ціни – ціни, регульовані ринком, вільні від державного втручання.

Також можна назвати ще такі типи:

- 1) Порівнянні ціни (динаміка інфляції);
- 2) Прейскурантні ціни (ціни фірм на свою продукцію і послуги);
- 3) Прогнозні і планові ціни;
- 4) Договірні.

7.2. Робоча сила, праця та її продуктивність

Робоча сила – це кількість людей, здатних і готових працювати за наймом. Вона включає число безробітних та працюючих осіб.

Праця – це доцільна, формально матеріальна і нематеріальна діяльність людини, спрямована на задоволення потреб людини і суспільства.

Продуктивність праці – це ефективність виробничої діяльності людей, яка вимірюється кількістю продукції, виробленої в одиницю часу, або величиною часу, витраченого на виробництво одиниці продукції.

Основні чинники зростання продуктивності праці:

- 1) Фактори, що залежать від працівників (відповідальність, фізичне здоров'я, кваліфікація).

- 2) Фактори, пов'язані з матеріально–технічною базою виробництва (рівень розвитку технологій).
- 3) Організаційні фактори (кооперація, спеціалізація).
- 4) Фактори оптимальної стиковки виробництва продукції та її реалізації (комплекс маркетингу).

7.3. Ринок праці: функції і механізм дії. Криві попиту і пропозиції на працю. Сукупний попит та пропозиція на працю

Ринок праці – це ринок ресурсів праці як товару, рівноважна ціна і кількість якого визначається взаємодією попиту і пропозиції.

З економічної точки зору, праця – найважливіший виробничий ресурс.

Виділяється дві основні функції праці:

1) Соціальна – полягає в забезпеченні нормального рівня доходів і добробуту людей, а також нормального рівня відтворення продуктивної здатності працівників.

2) Економічна – полягає в раціональному залученні, розподілі, регулюванні і використанні праці.

Попит на робочу силу визначається потребами роботодавців у наймі певної кількості працівників з урахуванням сукупного попиту.

Графічно попит на працю відбивається кривою з від'ємним нахилом. У цієї кривої: горизонтальна вісь Q – кількість праці; вертикальна вісь P – зарплата.

Пропозиція робочої сили визначається потребами людей працездатного віку в нормальному відтворенні своїх здібностей і підтримці достатнього рівня добробуту, – з урахуванням сукупної економічної пропозиції.

Графічно пропозиція праці відображається кривою з позитивним нахилом.

Рівновага на ринку праці. Перетин кривих попиту на працю (LD) і пропозиції праці (LS) дає рівноважний рівень зарплати P_E – при даному рівні зарплати в економіці спостерігається повна зайнятість (в точці рівноваги E , де попит на працю дорівнює пропозиції праці). Якщо зарплата з будь-якої причини (наприклад, діяльність профспілок) є підвищеною в порівнянні з рівноважним рівнем зарплати, то виникає безробіття.

Залежність між інфляцією і безробіттям ілюструє крива Філіпса. Відповідно до даної кривої: одному і тому ж скороченню зарплати

відповідає порівняно невелике скорочення безробіття при її низькому рівні.

Крива показує, що між безробіттям та інфляцією існує стабільний зворотній зв'язок. Для кожної економіки коефіцієнт відношення інфляції до рівня безробіття різний.

7.4. Заробітна плата і її розмір. Номінальна і реальна заробітна плата. Основні форми і системи заробітної плати

Заробітна плата – це грошова компенсація, яку працівник отримує в обмін на свою працю, виражена в грошовій формі частина сукупного суспільного продукту, що надходить в особисте споживання працівників відповідно до кількості і якості витраченої праці.

Номінальна заробітна плата – це сума грошей, отримана працівником за одиницю часу.

Реальна заробітна плата – це кількість товарів і послуг, яку можна придбати за номінальну заробітну плату.

Форми оплати праці.

Тарифна система – це сукупність нормативів, за допомогою яких здійснюється диференціація заробітної плати, залежно від складності виконуваної роботи, умов праці, а також природно–кліматичних умов.

Форми тарифної системи:

1) Відрядна форма – застосовується в тих випадках, коли є можливість фіксувати кількість показників результатів праці і нормувати її шляхом встановлення норм виробітку і часу.

2) Погодинна форма – заробітна плата працівника визначається відповідно до його кваліфікації і кількості відпрацьованого часу.

3) Безтарифна система – зарібок працівника залежить від кінцевих результатів роботи підприємства в цілому.

4) Змішана система – працівники отримують плату за кваліфікацію, а не за години, проведені на робочому місці.

Мінімальна зарплата – це офіційно встановлений державою мінімальний рівень оплати праці на підприємствах будь–якої форми власності, у вигляді найменшої місячної ставки або погодинної оплати.

Значення мінімальної зарплати часто прив'язують до величини прожиткового мінімуму. Він визначається в кожний момент часу фінансовими можливостями держави (зазвичай підвищується).

Номінал мінімальної зарплати використовується для обчислення розмірів державних податків, платежів і штрафів.

7.5. Сутність інвестицій. Ознаки кваліфікації інвестицій. Джерела фінансування інвестиційної діяльності. Напрями інвестицій

Інвестиції – це довгострокові вкладення капіталу в економіку з метою отримання доходу. Є невід'ємною частиною сучасної економіки. Від кредитів інвестиції відрізняються ступенем ризику для інвесторів. Кредити та відсотки необхідно повертати в обумовлені строки, незалежно від прибутковості проекту. Інвестиції приносять дохід у прибуткових проектах. Якщо проект збитковий, то інвестиції будуть втрачені.

Класифікація інвестицій.

1) За об'єктом інвестування розрізняють:

- Реальні інвестиції (покупка землі, основних фондів, капітальний ремонт, інтелектуальна власність);
- Фінансові інвестиції (цінні папери, кредити, лізинг);
- Спекулятивні інвестиції (інвестиції в купівлю валюти, дорогоцінних металів, цінних паперів).

2) За основними цілями інвестування розрізняють:

- Прямі;
- Портфельні;
- Реальні;
- Нефінансові;
- Інтелектуальні.

3) За термінами вкладення:

- Короткострокові (до 1 року);
- Середньострокові (до 3 років);
- Довгострокові (3–5 років)

4) За формою власності:

- Приватні;
- Державні;
- Іноземні;
- Змішані.

Інвестиції характеризуються двома параметрами – ризик і прибутковість. Чим вище ризик інвестицій, тим вище повинна бути їх очікувана прибутковість. Слід виділити реальні капіталостворюючі інвестиції – вкладення в створення нових, реконструкцію або технічне переоснащення існуючих підприємств і виробництв.

Фінансові інвестиції – інвестор отримує капітал від своїх вкладень у цінні папери, валюту, спекулятивні операції. Цей спосіб інвестування є найбільш ризиковим.

Всі джерела інвестицій поділяються на власні (внутрішні) і зовнішні.

Власні – активи фірми, нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування.

Зовнішні – позикові кошти, лізинг.

Альтернативним по відношенню до банківського кредитування способом є лізинг, в розвинених країнах цим механізмом користуються від 20 до 30% всіх підприємств.

Лізинг – це форма кредитно-фінансових відносин, яка полягає в довгостроковій оренді промисловими, транспортними підприємствами машин і устаткування у виробляючих компаній, або у спеціальних лізингових компаній. У лізинговій угоді, крім зазначених вище сторін, приймають участь страхові компанії, комерційні інвестиційні банки та інші фінансові інститути. Фінансування лізингової угоди здійснюється за рахунок позикових коштів (банківського кредиту).

Основною перевагою лізингу є можливість підприємства швидко набувати потрібне устаткування, не відволікаючи одноразово значні фінансові ресурси.

7.6. Сутність проектного аналізу. Проектний цикл

Плановані, реалізовані і здійснені капіталовкладення приймають форму капітальних (інвестиційних) проектів.

Аналізом розрахунків, підбіркою та виконанням цих проектів займається проектний аналіз.

Проектний аналіз – це аналіз прибутковості капітального проекту, тобто, зіставлення витрат на капітальний проект і вигод, які будуть отримані при реалізації цього проекту.

Стадії проектного аналізу:

1) і 2) Предідентифікація та ідентифікація проекту – це зародження ідеї і підготовка основних деталей проекту.

3) Розробка проекту – тобто, це стадія підготовки техніко–економічного обґрунтування.

4) Оцінка проекту – експертиза проекту.

5) Прийняття проекту – затвердження проекту як плану.

6) Здійснення проекту – реалізація і контроль за виконанням проекту.

7) Експлуатація проекту.

8) Оцінка результатів.

Напрями проектного аналізу:

1) Технічний аналіз.

2) Комерційний аналіз (маркетинговий) – аналізується ринок збуту продукції.

3) Інституційний – аналіз правового середовища законів.

4) Соціальний аналіз.

5) Аналіз навколишнього середовища.

7.7. Вартість грошей у часі. Складний відсоток та дисконтування

Для зіставлення витрат і доходів у проектному аналізі використовуються метод дисконтування, а також процес нарахування складного відсотка.

Під час нарахування складного відсотка, доходи і витрати виникають нерівномірно. Прибуток виникає після понесення певних витрат. Це означає, що вартість однієї гривні, витраченої сьогодні, вище ніж вартість отриманої гривні через рік, і причин цьому три:

– Інфляція;

– Ризик неповернення;

– Отримання мінімального банківського відсотка.

Тому існує поняття вартості грошей у часі. Гривня отримана раніше, коштує більше ніж гривня отримана пізніше.

Складний відсоток являє собою поетапне зростання капіталу та відсотків, нарахованих на нього в результаті їх нагромадження. Початкова сума вкладу називається поточною вартістю, а сума отримана в кінці – майбутня вартість.

$$FV = PV (1 + r)^n$$

FV – майбутня вартість;

PV – поточна вартість;

r – процентна ставка;
 n – кількість періодів.

Зворотний процес – процес розрахунку поточної вартості – називається дисконтуванням. При дисконтуванні знаходять поточну вартість шляхом ділення майбутньої вартості на процентну ставку – скільки разів, за скільки років ми проводимо розрахунок:

$$PV = FV (1 + r)^{-n} = FV / (1 + r)^n$$

7.8. Показники ефективності в проектному аналізі

Чиста приведена вартість характеризує загальний абсолютний результат інвестиційного проекту. Її визначають як різницю між поточною приведеною вартістю потоку майбутніх доходів і поточною приведеною вартістю потоку майбутніх витрат на реалізацію та функціонування проекту впродовж усього його життєвого циклу:

$$NPV = \sum_n B_t - C_t / (1 + i)^t$$

NPV – чиста приведена вартість;

B_t – вигода від проекту в t -тому році;

C_t – витрати на проект; в t -тому році;

i – ставка дисконту;

n – число років життя проекту.

Внутрішня форма прибутковості – це розрахункова відсоткова ставка, при якій одержувані вигоди проекту стають рівними затратам на проект, тобто, її можна визначити як розрахункову процентну ставку при якій $NPV = 0$

Грошові надходження (грошовий потік) – показник виражається як різниця між вигодами від проекту та його витратами на рік. Найменші витрати – це величина витрат на проект за найменш дорогим варіантом. Термін окупності проекту показує: за який період часу проект повністю окупиться.

Рентабельність проекту – найбільш важливий показник, який визначається як співвідношення між всіма дисконтованими доходами проекту та всіма дисконтованими витратами на нього.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЗА ТЕМОЮ 8: СВІТОВА ЕКОНОМІКА

8.1. Міжнародний поділ праці та його чинники

Міжнародний поділ праці – спеціалізація країн на виробництві певних видів товарів, для виготовлення яких у країні є більш дешеві фактори виробництва і кращі умови в порівнянні з іншими країнами.

Міжнародний поділ праці можливий тільки у відкритій економіці, тобто, за умови, що країна задовольняє свої потреби не тільки виробництвом, але й за допомогою світової торгівлі.

Фактори розвитку міжнародного поділу праці:

- 1) Природно–географічна відмінність країн;
- 2) Науково–технічний прогрес;
- 3) Тип господарювання та характер зовнішньоекономічних зв'язків країни;
- 4) Економічна експансія транснаціональних компаній;
- 5) Розвиток виробництв та характер регіональної економічної інтеграції.

Види міжнародного поділу праці:

- 1) Загальний міжнародний поділ праці – поділ праці між великими сферами матеріального і нематеріального виробництва;
- 2) Частковий міжнародний поділ праці – поділ праці усередині великих сфер за галузями і підгалузями;
- 3) Одиначне міжнародний поділ праці – поділ праці усередині одного підприємства;
- 4) Одиначно–частковий міжнародний поділ праці – здійснюється в рамках ТНК.

8.2. Два типи торговельної політики. Позитивні і негативні сторони протекціонізму і фритредерства

Торгова політика – це політика впливу держави на міжнародну торгівлю через податки, субсидії, регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Існує два типи торговельної політики:

- 1) Політика протекціонізму.
- 2) Політика вільної торгівлі.

Політика вільної торгівлі (лібералізація) – має на меті посилення конкуренції, відкриття внутрішнього ринку для іноземних товарів і капіталів. Вона веде до найбільш ефективного розміщення світових економічних ресурсів, тобто, більш високого рівня добробуту.

Переваги вільної торгівлі:

- Конкурентна ринкова система найбільш ефективно використовує обмежені ресурси;
- Сприяє задоволенню споживачів і виробників на максимальному рівні;
- Звільняє державу від регулювання економіки.

Недоліки політики вільної торгівлі:

- Економічна діяльність призводить до концентрації виробництва і подальшої монополізації економіки;
- Можлива змова між підприємцями з метою отримання економічного прибутку або надприбутку;
- Науково–технічний прогрес, що вимагає великих витрат, стає привілеєм монополістів;
- Створюється нерівність у розподілі доходів, розвивається диференціація суспільства, тобто розшарування на багатих і бідних;
- Виробники орієнтуються лише на особисту вигоду, і не зацікавлені в задоволенні суспільних потреб;
- Відсутня повна зайнятість;
- Ринкова економічна система сприяє розвитку індивідуалізму, егоїстичних схильностей і обмеження свободи особистості.

Політика протекціонізму.

Протекціонізм – це політика, спрямована на захист (закриття) внутрішнього ринку від іноземних товарів, і на захоплення зовнішніх ринків.

Переваги протекціонізму:

- 1) Захищає молоді галузі господарства країни. Нова галузь потребує тимчасової захисту з боку держави, яка допоможе їй розвинутися. В даному випадку внутрішні споживачі будуть платити більш високу ціну.
- 2) Податки є джерелом доходів держави.
- 3) Протекціонізм бореться зі структурним безробіттям.
- 4) Він забезпечує національну безпеку за допомогою самозабезпечення.

Недоліки протекціонізму:

- 1) Створює сприятливі умови для виникнення монополій.

- 2) Уповільнює економічне зростання, тому що тарифи ведуть до скорочення обсягів міжнародної торгівлі.
- 3) Сприяє завищенню цін та скороченню експорту країни.

8.3. Поняття і форми міжнародної міграції капіталу.

Класифікація форм міжнародного руху капіталу. Мотиви ввезення–вивезення капіталу

Міжнародна міграція капіталу – означає рух фінансових потоків між кредиторами і позичальниками в різних країнах.

Форми міжнародної міграції капіталу:

- 1) Міграція позичкового і підприємницького капіталу. Рух позичкового капіталу здійснюється у вигляді міжнародного кредиту, а підприємницького – шляхом здійснення зарубіжних інвестицій.
- 2) Прямі та портфельні інвестиції.
- 3) Приватний і державний капітал.
- 4) Капітали міжнародних економічних організацій – МВФ, Світового банку.
- 5) За термінами вкладення: короткостроковий – торговельні кредити даного року; та довгостроковий – прямі і портфельні інвестиції, державні позики.

Класифікація форм міжнародної міграції капіталу:

- 1) За формою власності мігруючого капіталу:
  - Приватний;
  - Державний;
  - Міжнародних валютно-кредитних і фінансових організацій;
  - Змішаний.
- 2) За термінами міграції капіталу:
  - Понадкороткостроковий;
  - Короткостроковий;
  - Довгостроковий;
  - Середньостроковий.
- 3) За формою надання капіталу:
  - Товарний;
  - Грошовий;
  - Змішаний.
- 4) За метою і характером використання:
  - Підприємницький;
  - Позичковий.

Міжнародний кредит – це позика в грошовій або товарній формі, що надається кредитором з однієї країни позичальнику з іншого, – на умовах повернення, платності і забезпеченості. Більша частина кредитів використовується для обслуговування зовнішньоторговельного обороту, – тобто для кредитування експорту та імпорту. Своєрідною формою вивозу капіталу є економічна допомога, яка надається розвинутими країнами решті світу або безкоштовно, або у вигляді пільгових кредитів. На першому місці серед країн–донорів за її наданням до квітня 2011 року була Японія, а сьогодні (після відомої природної та техногенної катастрофи в Японії) – США. Мета: забезпечення національної безпеки країн – одержувачів допомоги, сприяння їм у становленні відкритої ринкової економіки, у розвитку демократії.

8.4. Міжнародна міграція трудових ресурсів

Міжнародна міграція трудових ресурсів – це процес переміщення трудових ресурсів з однієї країни в іншу, з метою працевлаштування на більш вигідних умовах, ніж в країні походження.

Крім економічних мотивів, процес міжнародної міграції обумовлюється міркуваннями етнічного, політичного, культурного характеру. Таким чином, міграція робочої сили є частиною міжнародної міграції населення.

Міжнародна міграція включає в себе два поняття:

Еміграція – виїзд з країни на постійне місце проживання.

Імміграція – в'їзд в країну на постійне місце проживання.

Процес репатріації – це повернення до країни походження тих громадян, які раніше виїхали з неї.

Міжнародні мігранти поділяються на:

- 1) Іммігранти і неіммігранти, легально допущені в країну.
- 2) Працівники–мігранти за контрактом.
- 3) Нелегальні мігранти.
- 4) Особи, що просять притулку.
- 5) Біженці.

8.5. Сутність валюти та валютної системи. Валюта та її типи. Валютний курс і його роль в економіці

Валюта використовується для обслуговування зовнішньоекономічних відносин і надає останнім специфічну форму валютних відносин.

Характерними особливостями валютних відносин є:

- 1) Належність економічних суб'єктів різним країнам.
- 2) Здійснення на різних сегментах світового ринку і регулювання нормами міжнародного права.
- 3) Схильність до валютних ризиків.
- 4) Перетин інтересів різних держав (у зв'язку з чим виникає ряд протиріч).

За економічним змістом, валютні відносини – це сукупність економічних відносин, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств і обслуговуються валютою.

Рівень розвитку валютних відносин залежить від рівня інтеграції країни у світове господарство. Чим вище розвинута в країні зовнішня торгівля, її кредитні та інвестиційні, культурні та інші зв'язки із зовнішнім світом, тим масштабнішими будуть і її валютні відносини.

Учасниками валютних відносин є: уряд і його окремі структури, центральний банк, юридичні особи, фізичні особи, міжнародні фінансові організації та інші структури.

Розрізняють такі основні види валютних операцій:

- 1) Міжнародні розрахунки по зовнішньоторговельних операціях.
- 2) Отримання і погашення різних видів міжнародних позичок.
- 3) Переміщення валюти при здійсненні зовнішніх інвестицій.
- 4) Переміщення валюти при наданні економічної і технологічної допомоги.
- 5) Операції з купівлі–продажу валюти на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Валюта – це грошова одиниця країни, яка використовується для визначення величини вартості товарів.

Включає в себе три значення:

- 1) Грошова одиниця даної країни, яка використовується у зовнішньоекономічних зв'язках і міжнародних розрахунках з іншими країнами;
- 2) Грошові знаки іноземних держав, іноземна валюта;

3) Міжнародна грошова одиниця і платіжний засіб.

Класифікація валют:

1) За принципом приналежності:

– Національна;

– Іноземна;

– Міжнародна;

– Резервна валюта – іноземна валюта, в якій центральні банки всіх держав накопичують і зберігають резерви для міжнародних розрахунків за зовнішньоторговельними операціями та іноземними інвестиціями. Спочатку в ролі резервної валюти виступав фунт стерлінгів, потім долар, тепер євро.

Для резервної валюти характерні: конвертованість (простий обмін на будь-яку іншу валюту), достатня стійкість її курсу, сприятливий правовий режим використання цієї валюти в міжнародних розрахунках.

Спеціальні права запозичення – міжнародні платіжні та резервні засоби, що випускаються міжнародним валютним фондом, і використовуються для безготівкових міжнародних розрахунків шляхом запису на спеціальних рахунках і як розрахункової одиниці на МВФ.

2) За сферою і режиму застосування розрізняють:

– Вільно конвертовану валюту – грошові кошти, вільно і необмежено обмінюються на інші іноземні валюти, які є міжнародними платіжними засобами в будь-якій формі і за всіма видами операцій. Ступінь конвертованості валюти знаходиться в прямій залежності від економічного потенціалу країни, стійкості внутрішнього грошового обігу, а також ступеня розвитку національних товарних ринків і ринків капіталу. Також важливим є її стабільний валютний курс;

– Частково конвертована валюта – це національна валюта країни, конвертованість якої в тій чи іншій мірі обмежена, а також конвертована за окремими видами операцій;

– Неконвертована валюта – це національна валюта, яка функціонує в межах однієї країни, і не підлягає обміну на інші іноземні валюти.

3) За функціональною роллю валюти:

– Валюта угоди – валюта, що обумовлена в контракті між експортером і імпортером. Вона може бути: національною валютою експортера, імпортера або будь-якої іншої;

– Валюта платежу – це валюта, в якій відбувається фактична оплата товару в зовнішньоторговельній угоді чи погашення міжнародного кредиту. Вона може співпадати або відрізнятися від валюти операції. Якщо вона відрізняється від валюти операції, то в контракті вказується:

а) дата перерахунку;

б) валютний ринок;

в) середній курс між валютою продавця або покупця, прив'язка до курсу вільно конвертовної валюти;

– Валюта кредиту – валюта, яка використовується в кредитному договорі;

– Валюта клірингу – використовується при здійсненні міжурядових угод про взаємозалік вимог і зобов'язань по товарних операціях між країнами;

– Валюта векселя – грошова одиниця, використовувана при випуску векселя.

4) За положенням валюти на ринку розрізняють:

– Слабку (м'яку);

– Сильну (тверду).

Валютний курс – це ціна грошової одиниці даної країни, виражена в іноземній валюті, або в міжнародних валютних одиницях, тобто, це співвідношення між грошовими одиницями різних країн, яке визначається їх купівельною спроможністю, а також низкою інших чинників.

Рівень валютного курсу суттєво впливає на: зовнішню торгівлю, конкурентоспроможність національної продукції на світовому ринку, рух капіталів, стан грошового обігу і весь відтворювальний процес.

Зниження курсу національної валюти стимулює експорт товарів і послуг.

Національний експортер виграє від зниження курсу національної валюти, отримуючи більше національної валюти при продажу експортної виручки в іноземній валюті на національному валютному ринку.

Національний імпортер навпаки, програє, купуючи іноземну валюту за вищою ціною.

Важливе економічне значення валютного курсу зумовлює необхідність його державного регулювання.

Основні методи регулювання валютного курсу.

Валютна інтервенція – покупка або продаж іноземної чи національної валюти центральним банком.

Операції центрального банку на валютному ринку:

- 1) Купівля–продаж цінних паперів.
- 2) Випуск облігацій.
- 3) Зміна центральним банком рівня процентних ставок і норми обов'язкових резервів.

Встановлення валютного курсу та визначення пропорцій обміну валют називають валютним котируванням.

Існує два методи валютних котирувань:

– Пряма – курс національної валюти виражається в курсі одиниці іноземної валюти, переведеної в національну валюту (1 долар = 8 гривням);

– Непряма – курс одиниці національної валюти виражається в певній кількості іноземної валюти.

Розрізняють котирування:

1) Офіційне – встановлюється Центральним банком країни (в Україну – НБУ).

2) Міжбанківське – встановлюється комерційними банками.

3) Біржове..

Способи визначення офіційного валютного курсу розрізняються по країнах – залежно від характеру валютної системи і режиму валютного курсу.

Існують такі режими валютних курсів:

1) Фіксований – визначається державою і не змінюється протягом часу.

2) Плаваючий – визначається ринком.

3) Валютний коридор – в цьому режимі призначаються максимальний (стеля) та мінімальний (підлога) рівні вартості валюти.

8.6. Сутність міжнародної економічної інтеграції. Передумови інтеграції. Особливі риси економічної інтеграції країн. Переваги та недоліки міжнародної економічної інтеграції

В ході процесу інтернаціоналізації економічного життя, проявляється тенденція посилення взаємозв'язку розвитку всіх країн світу.

Результатом цього процесу і є інтеграція, тобто, економічне зближення держав та поступове переплетення структур їхніх економік.

Передумови економічної інтеграції:

1) Територіальна близькість держав, ресурсна, виробнича і науково–технічна взаємодоповнюваність і здатність до взаємної адаптації.

2) Процеси економічного зближення можливі при спорідненості культур, традицій і звичаїв.

3) Загальні історичні корені народів.

4) Громадське прагнення народів до об'єднання.

Етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції:

1) Створення зони вільної торгівлі.

2) Створення митного союзу, суть якого полягає в знятті митних бар'єрів на товари та послуги всередині групи країн, що інтегруються, і у формуванні єдиного митного тарифу по відношенню до третіх країн.

3) Формування «спільного ринку» товарів і послуг.

4) Створення економічного і валютного союзів.

5) Повна економічна інтеграція.

Переваги міжнародної економічної інтеграції:

1) Розвиток і поглиблення МРТ;

2) Спільне проведення коштовних наукових досліджень;

3) Зниження витрат, пов'язане зі скасуванням кордонів і можливостями колективної оборони.

Недоліки міжнародної економічної інтеграції:

1) Втрата державами, які інтегруються, можливості регулювати валютний курс і банківську ставку.

2) Соціальні конфлікти всередині країн між противниками і прихильниками такої інтеграції.

3) Створення наднаціональних регулюючих структур і неможливість врахування цими структурами національних особливостей кожної країни.

8.7. Класифікація країн і глобальних проблем сучасності

Для класифікації країн використовують аналіз їх економічних показників.

Країни поділяють на:

1) Промислово розвинені країни з ринковою економікою.

2) Країни, що розвиваються, або країни третього світу.

3) Країни з перехідною економікою.

Класифікація глобальних проблем:

1) Проблеми, пов'язані з відносинами між групами держав – проблеми миру, війни.

2) Взаємодія суспільства і природи – проблеми забезпеченості паливом, енергією, чистою водою, повітрям.

3) Система проблем, пов'язаних зі взаємодією «людина–суспільство» – розвиток особистості.

4) Проблеми економічної відсталості – недоліки засобів виробництва, відстала технологія, низький рівень грамотності.

5) Демографічна – проблема перенаселеності планети.

6) Екологічна проблема – це зміна природного середовища в результаті антропогенних впливів, які ведуть до порушення структури і функціонування природи.

Навчальне видання

**Кириченко Микола Віталійович
Ніколаєв Юрій Олегович**

Економічна теорія

Методичний посібник

Видано в авторській редакції

Підп. до друку 10.10.2012. Формат 60x84/16.
Гарн. Таймс. Умов.-друк. арк.2,4.Тираж 40 прим.
Зам. № 516

Видавець і виготовлювач
**Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова**

65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: **(048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua**
Свідоцтво ДК № 4215 від 22.11.2011 р.